

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
КОМІТЕТ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК

Збірник наукових праць

ВИПУСК
3(1)

Засновано в 2011 р.
Виходить один раз на два роки

КИЇВ • 2015

Термінологічний вісник: Збірник наукових праць / Відп. ред. В. Л. Іващенко. — К.: Інститут української мови НАНУ, 2015. — Вип. 3(1). — 204 с.

До збірника увійшли статті термінологів України, Хорватії, Росії, Білорусі за такими підрозділами термінознавства: теорія та історія термінознавства, слов'янське термінознавство; когнітивне термінознавство; теорія термінографії і практика укладання галузевих словників; стилістичне термінознавство. Не залишилися поза увагою і проблеми фахової мови. Статті спрямовані на вироблення настанов і рекомендацій щодо уніфікації термінів у словниках та фаховому спілкуванні. Окремими рубриками подано повідомлення про історію Термінологічної комісії при Міжнародному комітеті славистів, список закордированих дисертаційних тем із термінології. Для мовознавців, фахівців різних галузей знань, аспірантів, докторантів, викладачів, студентів вищих навчальних закладів.

Терминологический вестник: Сборник научных трудов / Отв. ред. В. Л. Иващенко. — К.: Институт украинского языка НАНУ, 2015. — Вып. 3(1). — 204 с.

В сборник вошли статьи терминологов Украины, Хорватии, России, Беларуси за такими подразделениями терминоведения: теория и история терминоведения, славянское терминоведение; когнитивное терминоведение; теория терминографии и практика составления отраслевых словарей; стилистическое терминоведение. Не остались без внимания и проблемы профессионального языка. Статьи носят рекомендательный характер, способствуя нормализации и унификации терминов в словарях и профессиональном общении. Отдельными рубриками представлены сообщения об истории Терминологической комиссии при Международном комитете славистов, список закордированных диссертационных тем по терминологии. Для языковедов, специалистов различных областей знаний, аспирантов, докторантов, преподавателей, студентов высших учебных заведений.

Terminolohichniy Visnyk: Collected papers / V. L. Ivashchenko (managing editor). — К.: ІУМ НАНУ, 2015. — Vol. 3(1). — 204 p.

The volume contains the papers of the Ukrainian, Croatian, Russian, and Belarusian terminologists grouped by the sub-chapters: theory and history of terminology, Slavic terminology; cognitive terminology; theory of terminology and practice of compiling branch dictionaries; stylistic terminology. Great attention is paid to the problems of professional language. The papers are focused on the making of instructions and recommendations for terms unification in the dictionaries and professional communication. The reports about of history of the Terminological Commission under the International Committee of Slavonic Scholars and the list of coordinated themes of candidates' and doctoral dissertations on terminology are given in separate section. It is recommended for linguists, specialists in different fields of knowledge, postgraduates, doctoral students, lecturers, students of higher educational institutions.

Відповідальний редактор:
доктор філологічних наук *В. Л. ІВАЩЕНКО*

Відповідальний секретар:
кандидат філологічних наук *Н. О. ЯЦЕНКО*

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор *П. Ю. Гриценко* (голова редколегії); академік, віце-президент НАНУ, доктор фізико-математичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України *А. Г. Наумовець*; академік НАНУ, доктор біологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України *Д. М. Гродзинський*; член-кореспондент НАНУ, доктор філологічних наук, професор *В. В. Німчук*; член-кореспондент, доктор філологічних наук, професор *С. Я. Єрмоленко*; доктор філологічних наук, професор *К. Г. Городенська*; доктор філологічних наук, професор *Є. А. Карпівська*; доктор філологічних наук, професор *І. М. Кочан*; доктор філологічних наук, професор *О. О. Тараненко*; доктор філологічних наук, професор *В. В. Жайворонко*; доктор філологічних наук, професор *Н. М. Сологуб*; доктор філологічних наук *С. О. Соколова*; доктор технічних наук, професор *Б. Є. Рицар*; доктор технічних наук, професор *М. Д. Гінзбург*; кандидат філологічних наук *І. С. Інатюк*.

Коректори: *І. В. Шматко, Л. М. Василькова, О. А. Іванова*.

Рецензенти:

член-кореспондент, доктор філологічних наук, професор *Н. Ф. Клименко*,
доктор філологічних наук, професор *М. П. Лесюк*,
кандидат філологічних наук *Л. М. Науменко*.

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації від 11.04.2013 р.
(серія КВ № 19881-9681 ПР), видане Міністерством юстиції України

Внесено до Переліку наукових фахових видань України як друковане періодичне видання, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук
(витяг з наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 №1279)

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту української мови НАНУ (Протокол № 5 від 28 травня 2015 р.)

Адреса редакції: 01001, Київ, 1, вул. М. Грушевського, 4,

т. 279-18-85, факс 279-56-19

e-mail: ukrmov@gmail.com

I. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ТЕРМІНОЗНАВСТВА. СЛОВ'ЯНСЬКЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО

Іващенко В. Л. Періодизація історії становлення української наукової термінології на тлі термінологічної діяльності в Україні: традиційні виміри..... 5

Любецкая Е. П. Белорусская национальная терминология: тенденции формирования в XX – XXI вв.17

Туровська Л. В. Болгарське термінознавство XIX – початку XXI століть25

Hudeček L., Mihaljević M. Croatian Orthographic Manual and Standardization of Terminology36

Кочан І. М. Термінологічні питання на сторінках часопису “Рідна мова”53

II. КОГНІТИВНЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО

Стасюк Т. В. Кореляції основних метапонять у традиційному й соціокогнітивному термінознавстві.....60

Лозова Н. Г. Значення – дефініція – когнітивна дефініція71

Полиця Т. Д. Термінополе концепту “думка”83

Добрнопольська Д. О. Поняття когнітосфери. Когнітосфера термінознавства як фрагмент когніції у науковій картині світу94

III. ТЕОРІЯ ТЕРМІНОГРАФІЇ І ПРАКТИКА УКЛАДАННЯ ГАЛУЗЕВИХ СЛОВНИКІВ

Широков В. А., Симоненко Л. О., Остапова І. В., Надутенко М. В., Вербиненко Ю. І. Віртуальні лексикографічні лабораторії в сучасній термінографії..... 101

Комарова З. И., Жучкова О. В. Проблема отраслевой словарной типологии и пути ее решения 110

Дубічинський В. В. Лексикографування термінологічних паралелей 117

Бурлакова І. В., Верхулевська Л. Ф., Дячук Т. М. Стан і перспективи розвитку сучасної української авіаційної термінографії..... 125

Продан Ю. П. Принципи укладання “Зведеного словника термінів-фразем сучасної української мови”..... 135

Петрова Т. О. Родо-видові відношення в комбінованому словнику фітомеліоративної термінології..... 142

Іванова О. А. Бібліографічний покажчик “Українська термінографія XIX – початку XXI ст.”: принципи укладання..... 150

IV. СТИЛІСТИЧНЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО. ФАХОВА МОВА В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Куньч З. Й. Класифікація мовностилістичних засобів у риторичному вченні Теофана Прокоповича 157

Сюта Г. М. Термін *цитата* як одиниця сучасної рецептивної стилістики: новітній статус, кваліфікативні ознаки, диференційні опозиції 165

Шуляк С. А. Лексика українських замовлянь 173

І. В. БУРЛАКОВА, Л. Ф. ВЕРХУЛЕВСЬКА, Т. М. ДЯЧУК
(Київ, Україна)

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АВІАЦІЙНОЇ ТЕРМІНОГРАФІЇ

Проаналізовано стан та перспективи розвитку сучасної української авіаційної термінографії. Зазначено, що з-поміж термінографічних праць, у яких об'єктами опису стала авіаційна термінологія, домінують словники перекладного типу, зокрема російсько-українські. Спрогнозовано створення українських тлумачних і тлумачно-перекладних словників авіаційних термінів.

Ключові слова: авіаційна термінографія, тлумачний, перекладний, тлумачно-перекладний словник.

Термінографія, або термінологічна лексикографія, відіграє важливу роль у сучасному динамічному світі, адже словники не лише віддзеркалюють стан розвитку тієї чи тієї ділянки знань та її термінології, а й полегшують та пришвидшують науково-технічний прогрес. Науковці твердять, що нині кількість термінологічних словників різних типів стрімко зростає.

Сьогодні є чимало різнопланових досліджень, присвячених теоретичним та прикладним питанням термінологічної лексикографії. Зокрема, теорії термінографії присвячено праці Л. О. Симоненко, В. В. Дубічинського, В. Г. Гака, А. С. Герда, Б. Ю. Городецького, В. М. Лейчика, А. Д. Хаятіна, С. В. Гриньова-Гриневица та ін.

Спираючись на спостереження С. В. Гриньова-Гриневица щодо укладання лексикографічних праць різних типів, аналізу великої кількості сучасних словників (більше 300), публікацій вітчизняних та зарубіжних дослідників (приблизно 500), сучасних міжнародних документів, які регламентують оформлення словників [1, с. 4], спробуємо схарактеризувати авіаційну термінографію останніх десятиліть (90-х рр. XX ст. – початку XXI ст.), з'ясувати її особливості і на підставі цього окреслити можливі шляхи її розвитку.

Оскільки єдиної, загальноприйнятої класифікації термінологічних словників немає, створення такої науково обґрунтованої типології дослідники й досі вважають одним із найважливіших завдань сучасної термінографії [1, с. 7].

Зважаючи на те, що чітку класифікацію лексикографічних праць навряд чи взагалі можливо здійснити, оскільки поняття словника багатоаспектне, й до категорії словників часто потрапляють фактично гетерогенні праці, які у багатьох випадках не мають спільних ознак [6, с. 170], проаналізуємо типи словників, представлені в сучасній українській авіаційній термінографії.

До однієї з класифікаційних ознак словників відносять обсяг реєстру. За цією ознакою словники поділяють на короткі (до 30 000 слів), середні (70 000 – 80 000 слів) і повні [8, с. 636].

С. В. Гриньов-Гриневиц зазначає, що обсяг словника термінів залежить від його предметної орієнтації, призначення та функцій [1, с. 31], а також (не в останню чергу) від чинника нормативності, оскільки оптимальний обсяг найбільш поширеного виду нормативних термінологічних словників — стандартів і рекомендацій на терміни та визначення невеликий і здебільшого містить кілька десятків термінів. Згідно з рекомендаціями Міжнародної організації зі стандартизації, обсяг нормативного словника не повинен перевищувати 1000 понять [1, с. 31]. Дослідник вважає, що в термінографії потрібно виокремлювати лише повні та короткі словники термінів певної галузі знання. З-поміж багатогалузевих він пропонує виділяти великі (більше 150 а. л.), середні (50—150 а. л.) та короткі словники.

Типи словників в авіаційній термінографії будемо аналізувати з позицій загальної лексикографії, усвідомлюючи, що така класифікація є відносною. При цьому враховуватимемо те, що словник авіаційних термінів є багатогалузевим, адже авіація як наука охоплює чимало розділів, як-от: авіаційна безпека, авіаційна метеорологія, авіаційна психологія, аеропорти, літакобудування, повітряне фотографування, парашутна справа, пілотаж, повітряні перевезення, аеродинаміка та інші.

Отже, за обсягом усі словники авіаційних термінів поділяємо на словники-мінімуми (у межах 1000 одиниць), короткі (до 30 000 одиниць), середні (від 30 000 до 80 000 слів) та повні (від 80 000 слів).

Об'єктом аналізу стали 14 словників, у яких відображено авіаційну термінологіку, з них більшість словників (11) короткі (див. табл. 1), два — міні-словники, 1 — повний (РУСАТ — 80 000 терміноодиниць).

Табл. 1. Основні характеристики авіаційних словників

№	Скорочена назва словника	Рік публікації	Обсяг словника	Авторські колективи	Тип за призначенням
1.	САТ	2009	1200	філол.	перекладний (українська, арабська, англійська, російська, німецька та французька мови)
2.	БА	2004	220	тех.	навчальний
3.	РУСАТ	2004	80 000	тех., філол.	російсько-український
4.	МА	2007	900	тех.	англійсько-російсько-український, тлумачний
5.	РУАС	1997	8000	тех.	російсько-український
6.	РУС	2008	6500	тех.	російсько-український, ілюстрований, навчальний
7.	РУСАРКТ	1997	40 000	тех., філол.	російсько-український
8.	РУСТАМ	2003	4000	тех., філол.	російсько-український, навчальний
9.	РУСТСА	2002	11 000	тех., філол.	російсько-український
10.	РУААТ	1997	4 000	тех.	російсько-українсько-англійський
11.	РАУПАС	2009	3 000	філол.	російсько-англо-українсько-персидський
12.	ТСАТАУР	2013	25 000	тех., філол.	англійська, українська, російська мови, навчальний
13.	ТСАТ	2007	1200	тех., філол.	тлумачний, навчальний
14.	АУСАТ	2009	24 000	філол.	англо-український

За кількістю терміноодиниць 3-поміж коротких словників перше місце посідає ТСАТАУР (25 000), далі — АУСАТ (24 000). Зазначимо, що абсолютна більшість коротких словників (9) у своєму складі має менше 10 тис. терміноодиниць.

Якщо брати до уваги чинник часу, то найбільш плідними в авіаційній термінографії аналізованого синхронного зрізу став період з 2002 по 2009 рр., коли вийшли друком 10 з аналізованих словників, зокрема 2004-го р. — РУСАТ (у двох томах), 2007-го — МА і ТСАТ. За останні п'ять років (2010 — 2014 включно) було опубліковано лише один словник ТСАТАУР (2013р.).

Аналізуючи склад укладачів, ми виявили таке: 3 словники уклали філологи без залучення фахівців (САТ, РАУПАС, АУСАТ), 5 — фахівці без залучення філологів (БА, МА, РУАС, РУС, РУААТ) і 6 (РУСАРКТ, РУТСА, РУСАТ, РУСТАМ, ТСАТАУР, ТСАТ) — укладено спільно. Отже, укладачі не завжди враховують загальновідомий факт, що досконалий термінологічний словник може бути створено тільки спільними зусиллями фахівців певної галузі знання та мовознавців.

У лексикографії усталився поділ словників на енциклопедичні та лінгвістичні тлумачного типу. 3-поміж авіаційних словників ми не виявили жодного енциклопедичного. Щоправда, у 2008 р. у Національному авіаційному університеті вийшла “Енциклопедія безпеки авіації”, проте російською мовою (ЭБА).

Найвищим досягненням кожної національної лексикографії вважаються тлумачні словники. Існує думка, що створення тлумачного словника — свідчення повноліття мови та лінгвістичної зрілості суспільства [4, с. 22].

3-поміж авіаційних словників тлумачного типу два — БА (глосарій, розміщений у книзі “Безпека авіації”, К., 2004) та ТСАТ (“Тлумачний словник авіаційних термінів”, К., 2007)¹.

Перший охоплює найбільш уживані авіаційні терміноодиниці (близько 200), більшість з яких терміни-словосполучення. У ньому відсутні нормативні відомості про наголошення терміноодиниць, вживання, словозміну тощо, напр.: *авіаційна безпека* — комплекс заходів, а також людські та матеріальні ресурси, призначені для захисту цивільної авіації від актів незаконного втручання в її діяльність (БА, с. 551).

Обсяг другого словника (укладачі Л. Ф. Верхулевська, С. С. Кіраль) — 1200 термінів і термінологічних словосполучень. Це короткий словник, у якому, крім дефініцій авіаційних термінів, подано нормативні відомості про їх наголошення, вживання, словозміну, а також зазначено походження іншомовних терміноодиниць. Реєстр термінів і терміносполучень у словнику впорядковано за абеткою. Словникова стаття зазвичай містить одне реєстрове слово чи словосполучення. На всіх реєстрових багатоскладових словах і компонентах термінологічних словосполучень стоїть наголос, напр.: ВІРАЖ, -у (франц. *virage* — поворот). Фігура простого пілотажу. Повне розвертання літального апарата в горизонтальній площині, яке виконується з креном (ТСАТ, с. 15).

¹ Для порівняння: у термінологічній лексикографії США та Великобританії домінують тлумачні словники: “... аналіз англословних галузевих словників <...> дав такі результати: кількість одномовних словників — 1153 значно перевищує кількість дво- та багатомовних — 368” [9, с. 27].

Сьогодні це найавторитетніший тлумачний словник авіаційних термінів, що має резерви удосконалення.

В українській авіаційній термінографії кількісно переважають перекладні словники. За підрахунками дослідників, за період незалежності в Україні опубліковано близько 100 перекладних словників, більшість з них двомовні, в основному російсько-українські або українсько-російські [4, с. 42].

Із 14 аналізованих словників 12 словників перекладного типу: 7 двомовних, 6 з яких російсько-українські та 1 англо-український. Отже, у сучасній авіаційній термінографії кількісно домінують російсько-українські словники. Коротко схарактеризуємо їх.

“Російсько-український авіаційний словник” (РУАС) за ред. Г. О. Кривова (К., 1997) охоплює 8 тисяч терміноодиниць, що називають поняття авіабудування (проектування, виготовлення та експлуатації виробів авіаційної і ракетної техніки), а також сучасних технологій загального і спеціального машинобудування й суміжних виробництв, які долучаються до створення літальних апаратів. Особливістю цієї лексикографічної праці є системний підхід до її укладання, “за якого однослівні терміни ставилися у відповідність елементам структурної схеми, що відбиває основні етапи створення та використання літальних апаратів (літаків, вертольотів, ракет)” (РУАС, с. 6). Словник побудовано за алфавітно-гніздовим принципом на зразок:

АВІАГОРИЗОНТ, -у
-дублювальний
-командний
-посадковий
-резервний

У “Російсько-українському словникові з авіаційної та ракетно-космічної техніки” (РУСАРКТ) за ред. Д. Х. Баранника і В. Ф. Пріснякова (Дніпропетровськ, 1997) засвідчено авіаційно-ракетні й космічні назви, а також назви суміжних та пов’язаних із ними наук (гідрогазодинаміка, технічна термодинаміка, теплообмін, аеродинаміка, термодинаміка, теоретична та експериментальна аеродинаміка дозвуків, близькозвуків і надзвуків швидкостей, теоретична та експериментальна гідродинаміка малих та середніх швидкостей, магнітогідродинаміка та аеротермодинаміка, технічна термодинаміка, основи технології виготовлення літальних апаратів). Особливу увагу приділено термінам-словосполученням. Реєстр словника становить 40 000 термінів і терміносполучень. На кінець 90-х рр. це було найповніше зібрання авіаційної лексики. Зразок словникової статті: *самолет транспортний середньої дальності — літак транспортний середньої дальності* (РУСАРКТ, с.322).

“Російсько-український словник-довідник термінів і словосполучень з авіоніки” (РУСТСА) — укладачі А. В. Скрипець, О. І. Варченко, Л. Ф. Верхулевська та ін. (К., 2002), створено на основі термінології, прийнятої в Міжнародній організації цивільної авіації (ІКАО). Термінографічна праця містить понад 11 000 російських та українських термінів і словосполучень з авіоніки, а також загальноживані слова. До словника-довідника ввійшли частовживані в авіації аббревіатури, які мають у кожній з мов свій відпо-

відник, напр.: *блок трансформаторов тока (БТТ) — блок трансформаторів струму (БТС)*. На всіх багатоскладових словах і словосполученнях ставиться наголос. В українськомовній частині укладачі подають терміни-варіанти (якщо такі є) — на першому місці зафіксовано лексичні одиниці, структурно найбільш подібні до російськомовних еквівалентів, напр.: *укладка — укладення, складення (РУСТСА, с. 167), смазка (действие) — мащення, змащування, змащення, змазування, мастіння; (смазочное вещество) мастіло, -ла (РУСТСА, с.147)*.

“Російсько-український словник спеціальних термінів з технології авіаційних пально-мастильних матеріалів” (РУСТАМ) — укладачі С. О. Пузік, Л. Г. Скуратівська, Л. Ф. Верхулевська та ін. (К., 2003). Це нормативний короткий перекладний словник сучасної наукової термінології з технології авіаційних паливно-мастильних матеріалів, що містить 4 000 терміноодиниць. Реєстр російських термінів подано за алфавітом. Словник укладено за абетково-гніздовим принципом. Якщо до російського терміна є кілька українських відповідників, то на першому місці подано форму, якій варто віддавати перевагу, напр.: *сечёние — переріз, -зу; перётин, -ну; рёзріз, -зу*.

У “Російсько-українському словникові авіаційних термінів” (РУСАТ) — Н. М. Кириченко та В. В. Лободи (К., 2004) до реєстру внесено лексичні одиниці, що використовуються в найрізноманітніших галузях цивільної авіації та літакобудування, а також суміжних і пов’язаних із ними науках. Кожна словникова стаття містить одне реєстрове слово. Словник побудований за гніздовим принципом з урахуванням структурних особливостей терміносистеми цивільної авіації, у ньому використано галузеві, граматичні, семантичні ремарки. Біля переважної більшості реєстрових слів-термінів, насамперед тих, що належать до інших, суміжних з авіацією технічних галузей, подано галузеві ремарки, які вказують на відповідну сферу вживання цього терміна, напр.: *автоматизация киб., техн. — автоматизація, -ї (РУСАТ, с. 21)*. Цей словник містить близько 80 000 термінів та терміносполучень і сьогодні є найбільшим перекладним словником авіаційних термінів в українській мові.

“Російсько-український ілюстрований словник з теорії, конструкції, технології виробництва, технічного обслуговування, діагностики та ремонту літальних апаратів” (РУІС) — укладачі М. С. Кулик, О. Г. Кучер, Є. М. Карпов (К., 2008) — має дві частини: терміни й термінологічні словосполучення, розміщені в алфавітному порядку, та ілюстративний матеріал (200 ілюстрацій). Якщо однозначний російський термін має кілька українських відповідників, то послідовність їх записування визначається частотністю вживання в технічній літературі — найуживаніше слово ставиться на перше місце. Ілюстративний матеріал складається з 16 розділів, які містять рисунки, що відповідають назвам розділів, напр.: *летная годность — літна (льотна) придатність (РУІС, с. 51); насос-регулятор — pompa-регулятор, насос-регулятор, помпи-регулятора, насоса-регулятора (РУІС, с. 63)*.

“Англо-український словник авіаційних термінів” (АУСАТ) — укладач Р. О. Гільченко (Фастів, 2009). Містить 24 тисячі термінів і терміносполучень субмови авіації. У термінологічні списки словника ввійшли й термінологічні варіанти: **align** *v* — здійснювати посадку, приземлятися (АУСАТ, с.19).

У словникові простежено чітку систему організації словникової статті. Усі реєстрові слова розміщено в алфавітному порядку. Кожне реєстрове слово з усіма сполученнями утворює словникову статтю.

Значне місце в словникові займають словосполучення. Автор зауважує, що хоча англійські словосполучення підпорядковуються правилам граматики, проте часто граMATика поступається узусу. У результаті непоодинокі випадки, коли граMATично правильно перекладена фраза виходить неідиоматичною або просто неправильно. Для усунення цих вад словник пропонує зразки словосполучень як у вигляді закінчених фраз, так і у вигляді інфінітивних конструкцій, наприклад: **airland** *v* –1) саджати літак; 2) вивантажувати з літака (війська-чи вантаж) (АУСАТ, с.16).

Ураховуючи те, що значна кількість лексичних одиниць англійської терміносистеми авіації є багатоеквівалентними, варіанти перекладу таких термінів подаються за принципом частотності вживання: **deck** *n* 1) підлога (кабіни); палуба; 2) платформа, майданчик; 3) панель, дошка; 4) кабіна екіпажу (транспортного літака); 5) крило; 6) стрічкопротяжний механізм (АУСАТ, с. 71).

3-поміж перекладних словників виявлено три тримовні словники, два з яких вихідною мовою мають англійську (МА, ТСАТАУР) і один – російську (РУААТ).

Посібник “Російсько-українсько-англійська авіаційна термінологія” (РУААТ) – укладач Д. Г. Бабейчук (К., 1997) – укладений на основі “Збірників термінів ІКАО” і містить нормативний український реєстр широкотермінованих англійських та російських авіаційних термінів, які активно використовують у міжнародній авіації під час обслуговування повітряного руху в повітряному просторі України. До посібника уведено деякі загально-вживані слова (номенклатурна лексика), що обслуговують галузь, аббревіатури, зокрема й міжнародні, напр.: *ИНСЕРФА* (стадія неопределенности); *DETRESFA* (стадія бедствия) (РУААТ, с. 5). Немає архаїзмів, діалектизмів, професіоналізмів вузького вживання.

До складу термінологічних сполучень нерідко входять факультативні (тобто необов’язкові) компоненти, напр.: *большой шаг – великий крок – coarse pitch* [воздушного винта] [повітряного гвинта] [of propeller] (РУААТ, с. 8). Чимало реєстрових російських та українських термінів мають кілька різних англійських відповідників – полісемічних варіантів, напр.: *коммерческий рейс – комерційний рейс – commercial air transport flight; revenue flight* (РУААТ, с. 54).

При перекладі українською мовою російських дієприкметників на *-щий(ся)* і *-мый*, уживаних як прикметники, подають спільнокореневі українські відповідники з *-льн*, *-л* або близькозначеннєві прикметники, напр.: *деформируемый – деформівний; выгибающийся – вигинальний*.

“Тематичний словник авіаційної термінології (англійська, українська, російська мови)” (ТСАТАУР) за ред. О. М. Акмалдінової (К., 2013) репрезентує відповідні терміносистеми багатопрофільної авіаційної галузі за 44 основними темами та найпоширеніші скорочення. Джерелами добору термінологічної лексики та її перекладу були словники та інші лексикографічні видання, фахова наукова та навчальна література, термінологічні стандарти

з ІКАО, сертифікаційні та інша стандартизована документація авіаційних повноважних органів. Оформлення термінологічного корпусу словника здійснено за алфавітно-гніздовим принципом. Тематичні розділи та підрозділи містять реєстровий термін або реєстрове словосполучення. Якщо до англійського терміна є кілька відповідників, то їх подано за критерієм частотності вживання: від найуживаніших до менш уживаних. Наголоси відсутні, напр.: *elevation* — 1) перевищення, висота (над рівнем моря); 2) кут перевищення, кут місця, кут підймання — 1) превышение, высота (над уровнем моря); 2) угол превышения, угол места, угол подъема (ТСАТАУР, с. 207).

3-поміж досліджуваних термінографічних праць є й унікальні, наприклад, “Русско-англо-украинско-персидский авиационный словарь” (РАУПАС) (К., 2009). Укладач, окрім звичних мов — англійської, російської та української, подає ще й перські авіаційні назви. У цьому словникові понад 3000 слів і термінологічних сполучень з основних розділів авіації: елементи конструкції та систем повітряного судна, обладнання та експлуатація аеропортів, керування рухом у повітрі, аеродинаміка та літаководіння, штурманське забезпечення, структура та діяльність авіації, а також терміни з авіаційної безпеки та безпеки польотів, авіаційної метеорології. Укладено словник за алфавітно-гніздовою системою за зразком: *воздухоплавание — aeronautics — повітроплавання — һаванарди* (РАУПАС, с. 21), *самолет — airplane — літак — һаванэйма* (РАУПАС, с. 92).

До унікальних термінографічних праць можна віднести й “Словник авіаційної термінології” (САТ) Б. Бабака (К., 2009), в якому укладач подає назви авіаційних понять шістьма мовами: українською, арабською, англійською, російською, німецькою та французькою. Основна причина створення такого полімовного словника — означені мови мають власні розвинені незалежні термінологічні масиви з авіаційної термінології, оскільки це мови країн, які мають значні здобутки у сфері авіації та справі освоєння космосу. Цей словник алфавітно-гніздовий. Вихідна мова — українська. Паралельно до українського слова подано його еквіваленти іншими п’ятьма мовами. Також у словникові подано короткі пояснення окремих авіаційних термінів українською мовою: *аеронавігація* (наука про методи водіння літальних апаратів за заданим курсом і висотою та з додержанням визначеного часу польоту) — арабська назва — *air navigation — аэронавигация — navigation faerienne — Flugnavigation f* (САТ, с. 11).

Отже, сьогодні українська перекладна авіаційна термінографія має значні здобутки. 3-поміж аналізованих словників лише в одному з них вихідною мовою є українська (САТ), у трьох — англійська й у вісьмох — російська.

В українській перекладній авіаційній термінографії недостатньо словників із вихідною українською мовою. Відсутні й словники з німецькими еквівалентами. Лише в одному словникові (САТ) подано авіаційні назви французькою мовою.

На наш погляд, майбутнє перекладної авіаційної термінографії — не у створенні універсальних всеохоплювальних термінографічних праць, а за словниками з невеликою кількістю мов з описом термінологіки вузько-спеціальних напрямів авіаційної науки.

З-поміж авіаційних словників представлені також словники тлумачно-перекладного типу.

В українській та зарубіжній лексикографії є як симпатичні такого типу словника, так і противники. Наприклад, окремі дослідники вважають, що поєднувати в одному словникові кілька призначень недоцільно, бо це заважає ефективному використанню такої лексикографічної праці [1, с. 30]. Існує й інша думка: «На сьогодні тлумачно-перекладні словники є найоптимальнішими, оскільки в них подана інформація про дефініцію терміна, його еквіваленти в залучених до словника мовах» [7, с. 313].

У вітчизняній лексикографії словник тлумачно-перекладного типу з'явився в другій половині ХХ ст.; сьогодні таких словників уже нараховують понад 60 [7, с. 309]. З-поміж аналізованих термінографічних праць ми віднайшли лише один такий словник.

Дослідники звертають увагу, що найпоширенішим типом тлумачно-перекладних словників є тримовні [7, с. 311]. Не стала винятком і авіаційна термінографія. Єдиний словник такого типу — «МЕГАкомплекс «Аеронавігація»: англо-російсько-український тлумачний словник» (МА) — укладачі В. П. Бабак та ін. (К., 2007). Цей словник ураховує аеронавігаційну термінологію, прийняту в міжнародних організаціях (ICAO, EUROCONTROL) і дає еквівалентні назви українською та російською мовами. На думку укладачів, словник сприятиме нормалізації та впровадженню національної термінології, правильному вживанню термінів у писемній та усній мові. Зразок подання словникової статті:

AERODROME CONTROL SERVICE

Air traffic control service for aerodrome traffic

<i>Служба управління движением в зоне аэродрома — Диспетчерская служба аэродромного движения.</i>	<i>Аеродромний диспетчерський пункт — Підрозділ для забезпечення диспетчерського керування повітряним рухом у зоні аеродрому.</i>
---	---

У підсумку зазначимо, що, на жаль, не всі з проаналізованих словників мають нормативний характер, який можна досягти лише «відповідним добором лексики до реєстру, наведенням до термінів усталених граматичних форм та їх наголошенням, дотриманням правил сучасного правопису, стилістичною характеристикою слів, добором відповідників до реєстрових слів у мові перекладу; єдиним принципом організації лексичних одиниць <...>» [7, с. 15].

З-поміж аналізованих словників зразками нормативних словників є ТСАТ й РУСАТ.

На сьогодні помітною є також навчальна термінографія. Актуальним залишається укладання методично обґрунтованих термінологічних мінімумів — «функціонально пов'язаних лексичних мінімумів, які змістовно відображають певний фрагмент словникового складу, пов'язаного з тією або іншою підмовою» [2, с. 47]. Опанування термінологічними мінімумами допоможе студентам засвоїти системні основи термінології тієї авіаційної спеціальності, яку вони здобувають. На часі й створення вузькоспеціальних, особливо тлумачних словників для потреб навчального процесу.

Отже, сучасна авіаційна термінографія активно розвивається, має і певні досягнення, і вади та загалом сприяє упорядкуванню науково-технічної, зокрема авіаційної термінології. Майбутнє авіаційної термінографії пов'язане з комп'ютеризацією словникової діяльності, створенням онлайн-нових словників авіаційних термінів.

1. *Гринеv-Гринеvич С. В.* Введение в терминологию. Как просто и легко составить словарь / С. В. Гринеv-Гринеvич. — [изд. 3-е, доп.]. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. — 224 с.
2. *Дубичинский В. В.* Искусство создания словарей. Конспекты по лексикографии / В. В. Дубичинский. — Х. : [б.в.], 1994. — 102 с.
3. *Зацний Ю. А.* Неологизми англійської мови 80-90 років ХХ століття / Ю. А. Зацний. — Запоріжжя : РА «Тандем-У», 1997. — 396 с.
4. *Зубець Н. О.* Українська лексикографія другої половини ХХ — початку ХХІ століття / Н. О. Зубець. — Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. — 125 с.
5. *Кочерган М. П.* Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — [2-ге вид.]. — К. : Академія, 2006. — 368 с.
6. *Лейчик В. М.* Опыт построения классификации терминологических словарей / В. М. Лейчик // Теория и практика научно-технической лексикографии. — М. : Наука, 1988. — С. 40–47.
7. *Симоненко Л. О.* Тлумачно-перекладна лексикографія / Л. О. Симоненко // Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія / [відп. ред. І. С. Гнатюк]. — К., 2011. — 564 с.
8. *Тараненко О. О.* Тлумачний словник // Українська мова : енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. — [3-те вид., зі змінами і доп.]. — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. — 636 с.
9. *Шашкевич А. Я.* Современное состояние научно-технической лексикографии / А. Я. Шашкевич, М. Б. Бергельсон. — М. : Наука, 1986. — 94 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- МА — МЕГАкомплекс «Аеронавігація» : англо-російсько-український тлумачний словник / [укл. : В. П. Бабак, В. П. Юрченко, Ю. В. Зайцев]. — К. : НАУ, 2007. — 328 с.
- АУСАТ — Англійсько-український словник авіаційних термінів : [близько 24 000 термінів та словосполучень] / [укл. Р. О. Гільченко]. — Ф. : КуПол, 2009. — 280 с.
- БА — Безпека авіації / В. П. Бабак, В. П. Харченко, В. О. Максимов та ін. ; [ред. В. П. Бабак]. — К. : Техніка, 2004. — 584 с. — Глосарій. — С. 551–560.
- РАУПАС — Русско-англо-украинско-персидский авиационный словарь : [свыше 3000 терминов] / [сост. А. А. Романченко]. — К. : Освіта України, 2009. — 221 с.
- РУААТ — Російсько-українсько-англійська авіаційна термінологія / [укл. Д. Г. Бабейчук]. — К. : Дієслово, 1997. — 160 с.
- РУАС — Російсько-український авіаційний словник / [упоряд. С. С. Зеленюк, Р. Е. Сафранган, В. Г. Лукомський ; ред. Г. О. Кривов]. — К. : УкрНДІАТ, 1997. — 248 с.
- РУИС — Російсько-український ілюстрований словник термінів з теорії, конструкції, технології виробництва, технічного обслуговування, діагностики та ремонту двигунів літальних апаратів / М. С. Кулик, О. Г. Кучер, Є. М. Карпов. — К. : НАУ, 2008. — 302 с.
- РУСАРКТ — Російсько-український словник з авіаційної та ракетно-космічної техніки / [ред. Д. Х. Баранник, В. Ф. Прісняков]. — Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1997. — 488 с.
- РУСАТ — Російсько-український словник авіаційних термінів : [у 2 т.] / Н. М. Кириченко, В. В. Лобода. — К. : Техніка, 2004. — Т. 1. — 519 с. ; Т. 2. — 447 с.

- РУСТСА – Російсько-український словник-довідник термінів і словосполучень з авіоніки / [ред. А. В. Скрипець ; укл. А. В. Скрипець, О. І. Варченко, Л. Ф. Верхулевська, Л. Г. Скуратівська, О. М. Степко]. – К. : НАУ, 2002. – 360 с.
- РУСТАМ – Російсько-український словник спеціальних термінів з технології авіаційних пально-мастильних матеріалів / [укл. : С. О. Пузік, Л. Г. Скуратівська, Л. Ф. Верхулевська та ін.]. – К. : НАУ, 2003. – 76 с.
- САТ – *Бабак Б.* Словник авіаційної термінології / Б. Бабак. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 96 с.
- ТСАТ – Тлумачний словник авіаційних термінів / [укл. : Л. Ф. Верхулевська, С. С. Кірраль, М. В. Луцюк та ін. ; за заг. ред. М. С. Кулика.] – К. : НАУ, 2007. – 100 с.
- ТСАТАУР – Тематичний словник авіаційної термінології (англійська, українська, російська мови) : [близько 25 тисяч слів та словосполучень] / О. М. Акмалдінова та ін. ; [за ред. О. М. Акмалдінової]. – К. : НАУ, 2013. – 690 с.
- ЭБА – Энциклопедия безопасности авиации / Н. С. Кулик и др. ; [ред. Н. С. Кулик]. – К. : Техніка, 2008. – 999 с.

I. V. Burlakova, L. F. Verkhulevska, T. M. Diachuk

STATE AND PERSPECTIVES OF MODERN AVIATION TERMINOGRAPHY DEVELOPMENT

Status and perspectives of the development of modern Ukrainian aviation terminography has been analyzed. It is indicated that the translated dictionaries (including Russian-Ukrainian) are dominating among the books of aviation terminography. It is predicted the creation of the Ukrainian glossary and glossary-translation dictionaries of aviation terms.

К е у w o r d s : aviation terminography, glossary and glossary-translation dictionary, translated, dictionary.